

Др Мирко Благојевић

РЕЛИГИОЗНОСТ И РЕЛИГИЈСКИ ПЛУРАЛИЗАМ

Постоји један процес религијских промена који своје зачетке има у Реформацији и једна рецентна социолошка теорија која покушава да протумачи те промене још од 60-их година прошлог века: ради се о процесу секуларизације западних, модерних друштава и о социолошкој теорији секуларизације. Како је сам процес секуларизације неједнозначан, сложен, динамичан, реверзибилан и са променљивим последицама, како за религијске организације тако и за друштвене заједнице, и сама теорија секуларизације нема општеприхваћено одређење, чак толико да има аутора, попут Лукмана, који сматрају да је она заправо мит или фикција. Но, управо у оквиру ове теорије религијских промена постављано је питање да ли верски плурализам води до секуларизације, или то можда нису међусобно повезане појаве. Такође се, већ одмах на почетку, може поставити питање, да ли су уопште дозвољене генерализације, или се сваки случај неког посебног друштва и његове конфесионалне основе мора разматрати посебно. Наравно, одговор на то питање је веома значајан у анализи домаћег конфесионално-религијског простора. Неки аутори генерализују своје закључке, неки пак узимају у обзир конфесионалне, културне и историјске околности друштва у којима испитују ову тезу.

Процес секуларизације је комплексан друштвени феномен и намерним апстраховањима можемо га дефинисати као друштвено историјски процес слабљења друштвеног значаја религије, опадање повезаности људи са религијом и Црквом, као и процес унутрашњих промена у религијским организацијама. Познати британски социолог Брајан Вилсон секуларизацију одређује као „Процес у коме верске институције, пракса и религијска свест губе свој друштвени значај“ (Wilson, 1966). Утицај Цркве слаби са развојем

рационализације друштвеног живота и секуларизацијом друштва. Главни друштвени токови попут образовања, економије, политике све се више диференцирају од религијског утицаја, постајући самостални, чиме се мења и свест појединца (Wilson, 2005). Са развојем науке и технологије, долази до промена, не само у институционалном и практичном смислу већ и у слабљењу интересовања за религијске обичаје и праксу (Bruse, 2002). Важан је и моменат опадања важности религије за индивидуу.

Кључ настанка процеса секуларизације треба тражити, на трагу Макса Вебера, у развоју рационалности на Западу. Чиниоце рационалности неки аутори траже у самом хришћанству, који свој врхунац достиже у протестантизму, а неки други изван хришћанства и изван религије уопште. Нпр. Бергер сматра да је процесу секуларизације хришћанске религије на Западу снажно допринело само хришћанство, тј. семе секуларизације је у самом хришћанству и то са наслеђем из јудаизма и врхунцем у калвинизму. Други чинилац секуларизације је сама верска организација (Црква) којој је била својствена потенцијална институционална специјализација религије при чему су онда друге области живота могле да пређу у надлежност другог и од религије одвојеног, световног подручја. Најзад, трећи чинилац јесте губитак монопола једне верске организације над вером и стварање верског плурализма процесом стварања деноминација у протестантизму. Губитком религијског монопола, пролиферацијом тумачења вере и стављањем у центар веровања и религијског припадања саме индивидуе као религиозне особе по сопственом избору религије на духовном и идејном тржишту, а не по рођењу, традицији или конформизму, отвара се простор једном броју људи да не изабере ниједну религију или конфесију. *Из овој уџла њосмаџрано, у крајњем случају верски џлурализам води до секуларизације.* Међутим, оваква тврдња често се коси са искуственим подацима. Зато су одређена ограничења нужна или су бар потребна аргументована појашњења посебних случајева.

Најупечатљивији пример тог посебног случаја је религијска ситуација у САД.¹ Пре свега, свима је познато да су САД верски

¹ Пример из САД-а анализиран уз ослањање на Hamilton, 2003: 325–329.

плуралистичка земља али истовремено у овој држави верски живот показује велику способност опстанка. Таква ситуација не иде у прилог тези да у модерним земљама верски плуларизам води до опадања друштвеног значаја религије и опадања религиозности. Неки аутори имају објашњење, попут Бруса, који сматра да су САД плуларистичке али у уопштеном и апстрактном, али не и у конкретном смислу на друштвеном плану. Нпр. протестантски и конзервативни Југ је много мање плуларистички од великог дела Европе. У САД се стварају многе групе са релативно издвојеним поткултурама локалистичког усмерења.

Сложеност питања религиозности и верског плурализма потврђује се и у сасвим другачијим одговорима у односу на поменуте ауторе, Бергера и Бруса. Нпр. Старк, Финке и Јанакон износе аргументацију којом се супротстављају закључцима и Бергера и Бруса. Наиме, они сматрају да верски плурализам не доприноси секуларизацији, већ супротно: управо верски плурализам доприноси ширењу религије, а религијски монопол води ка секуларизацији. У САД виталност религије јесте резултат верског плурализма у тој држави. Зашто ови аутори тако мисле? Па вероватно зато што они сматрају да је тражња за религијом стабилна пошто је за ове ауторе религија универзална човекова потреба у решавању стално присутних животних проблема. Како сви људи током живота имају тешко решиве или нерешиве животне проблеме, од којих је један и проблем смрти, потенцијално је, дакле, религиозан сваки човек а конкретна реализација потребе за религијом ће зависити понајвише од религијске понуде на тржишту духовних вредности. У том смислу верска активност највише зависи од снабдевача религијским производима. Потајни потрошачи религијских добара ће постати стварни, активни верници ако на религијском тржишту имају конкурентску, разноврсну и богату религијску понуду, услов који је испуњен ако у друштву постоји развијен религијски плурализам. Религијска конкуренција доприноси и да сами произвођачи и понуђачи религијских добара буду активни, инвентивни и окренути према религијској клијентели. Са друге стране, религијски монопол превиђа својства тражње и занемарује потребу за привлачењем потенцијалних верника. Концеквенца: верници окакве

монополистичке организације напуштају или се деактивирају, или су потпуно неактивни.

У многим искуственим истраживањима ова теза о виталности религије у плуралистичком друштву је истраживана и постоји бројни статистички подаци. Али у исто време резултати ових истраживања су довођени у питање, стављане су бројне примедбе. Из поменутих истраживања и истраживања других аутора, који не припадају теорији рационалног избора, могу се извући неки закључци: нека истраживања потврђују тезу теоретичара рационалног избора, нека је не потврђују, а нека иду у прилог традиционалној хипотези да верски плурализам води према секуларизацији. Неједнозначности доприносе и нерешени методолошки проблеми: како мерити разноврсност тражње, како мерити религијску виталност и активност, како треба формирати узорак истраживања. У сваком случају, једно је јасно: тешко је изрећи генерални закључак да верски плурализам јесте у вези са виталношћу религије па је ситуациона анализа уз ширу социолошку елаборацију свакако препоручљива.

Можда би пример религија на Балкану у протекле две и по деценије значајно допринео испитивању хипотезе о религијској виталности и верског плурализма, односно религијског монопола. И сами теоретичари рационалног избора су касније ублажили своју тврдњу да религијски монопол слаби религијску виталност у ситуацији кад религија као елемент хомогенизације и интеграције доприноси јачању религије и повећању религиозности, иако мотиви могу бити посве нерелигијске природе. Управо пример Балкана то потврђује на два начина: прво, религијски монопол православља у Србији и Републици Српској нпр., онда католичанства у Хрватској и ислама у Босни крајем 80-их и почетком 90-их, у предвечерје ратних сукоба, према расположивој емпиријској евиденцији, значајно је утицао преко функција религијске и националне солидарности и хомогенизације, на десекуларизујуће процесе на простору бивше Југославије и то управо дефинисањем овог процеса као повећаног друштвеног значаја ових конфесија у поменутим друштвима. Друго, крајем 80-их година прошлог

века у релативно заокруженим конфесионалним енклавама у већинском непријатељском конфесионалном и националном окружењу, религија и религиозност су биле знатно виталније него на одговарајућим религијско-конфесионалним хомогеним просторима. Нпр. православни Срби су били статистички значајно религиознији у Хрватској, на Косову и у Босни него православни у Србији, католици у Војводини од католика у Хрватској, муслимани у Србији од муслимана у БиХ.

Даље, Балкан или Југоисточна Европа је добар пример да се теза о виталности религије и религијског монопола сагледава изван саме религијске сфере и да се у обзир узме шире друштвено окружење, историјска дубина и значај традиције. То је географско и религијско-конфесионално подручје где појам религијског тржишта не значи много, где своју тежину има појам религијско-традицијског порекла, где је конфесија – конфесија очева и дедова, где религија у исто време значи и традиција. Дакле, повратак религије и традиције на јавну сцену, након за њих тешког времена искључености у периоду комунистичке владавине, умногоме се разликовао од повратка светог на просторима постмодерног Запада одакле се једним делом може објаснити суштинско неразумевање конфликта, међу њима и религијских, на балканским просторима од стране тог истог Запада. Тај повратак није поглавито дотицао појединца и за њега карактеристичну индивидуалну религиозност, он се није односио на спритуализацију личног искуства, нити на субјективизацију религије и духовно експериментисање, нити на повратак религији као личној одлуци и избору, нити на дезинституционализацију религијског, већ су наступајуће религијске промене, током 90-их година прошлог века, као што је Срђан Врцан писао, имале све значајке поновног укореењивања у процесу ретотализације, реколективизације и ретрадиционализације (Vrcan, 1999:58), и где се о неком слободном религијском тржишту и духовној понуди уопште не може говорити.

Литература

Bruce, Stive (2002): *God is Dead: Secularization in the West (Religion and Spirituality in the Modern World)*, Oxford, Blackwell Publishing.

Hamilton, Malkom (2003): *Sociologija religije*, CLIO, Beograd.

Vilson, Brajan (2005): „Novi likovi hrišćanske zajednice“, u: Makmaners, Dž., *Oksfordska istorija hrišćanstva*, CLIO, Beograd.

Wilson, Bryan (1966): *Religion in Secular Society: a Sociological Comment*, London C. A. Watts.

Vrcan, Srđan (1999): „Novi izazovi za suvremenu sociologiju religije (politizacija religije i religizacija politike u postkomunizmu)“, *Revija za sociologiju*, br. 1–2.